

การวิเคราะห์บทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก
An Analysis of the Role of Commentaries in Explaining
the Buddha's Words in the Tipiṭaka

พระเทพวัชรศีลาภรณ์¹, พระมหานิติทัศน์ ญาณสิริ², พระมหาวัชระ ญาณสุธี³
Phrathepwacharsilaporn¹, Phramaha Nititat Yansiri²,
Phramaha Vachara Yanasuthi³

วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ราชวรมหาวิหาร, ประเทศไทย
Wat Phra Chetuphon Wimmangalaram Royal Crown, Thailand

Corresponding Author E-mail: Phrathepwacharsilaporn@gmail.com

Received 25 January 2023; Revised 25 March 2023; Accepted 15 June 2023

การวิเคราะห์บทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก

พระเทพวัชรศีลาภรณ์,

พระมหานิติทัศน์ ญาณสิริ, พระมหาวัชระ ญาณสุธี

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาและวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก ทั้งในมิติด้านภาษา บริบท และการตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (2) สังเคราะห์แนวทางและรูปแบบการใช้อรรถกถาเพื่อการทำความเข้าใจพระพุทธพจน์เชิงระบบ งานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาวិเคราะห์เอกสารเป็นหลัก ประกอบด้วยพระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา และเอกสารทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเถรวาท กลุ่มข้อมูลได้แก่คัมภีร์และเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการอธิบายพระพุทธพจน์ตามแนวเถรวาท การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เชิงพรรณนาและการสังเคราะห์เชิงเนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า

1. อรรถกถามีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการอธิบายพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก โดยทำหน้าที่อธิบายศัพท์บาลี โครงสร้างภาษา และให้บริบทของการตรัสพระธรรม ซึ่งช่วยให้การทำความเข้าใจพระพุทธพจน์มีความชัดเจน ลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของคำสอนในพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. การใช้อรรถกถาสามารถสังเคราะห์เป็นรูปแบบการทำความเข้าใจพระพุทธพจน์เชิงระบบตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งประกอบด้วย การอธิบายด้านภาษา การให้บริบท การเชื่อมโยงหลักธรรมเชิงระบบ และการกำหนดกรอบการตีความที่นำไปสู่การปฏิบัติและการพันทุกซ์ อันเป็นองค์ความรู้ใหม่ที่ช่วยยกระดับการศึกษาพระไตรปิฎกเชิงวิชาการอย่างเป็นระบบและมีทิศทาง

คำสำคัญ: อรรถกถา; พระไตรปิฎก; การตีความพระพุทธพจน์; พระพุทธศาสนาเถรวาท; การศึกษาคัมภีร์บาลี

An Analysis of the Role of Commentaries in Explaining the Buddha's Words in the Tipiṭaka

Phrathepwacharsilaporn,

Phramaha Nititat Yansiri, Phramaha Vachara Yanasuthi

Abstract

This research article aims to (1) examine and analyze the roles and functions of the commentaries (Atthakathā) in explaining the Buddha's teachings in the Tipiṭaka, particularly in terms of linguistic clarification, contextual explanation, and doctrinal interpretation according to the Theravāda Buddhist tradition, and (2) synthesize an approach and model for the systematic use of the commentaries to enhance the understanding of the Buddha's teachings. This study employs a qualitative research design based primarily on documentary analysis of the Tipiṭaka, the Pāli commentaries, and relevant academic literature in the field of Theravāda Buddhist studies. The data consist of canonical texts and scholarly sources related to the interpretation of the Buddha's teachings within the Theravāda tradition. Data analysis was conducted using descriptive analysis and content synthesis.

The research findings reveal that:

1. The commentaries play a crucial role in explaining the Buddha's teachings in the Tipiṭaka by clarifying Pāli terminology, elucidating linguistic structures, and providing the contextual background of the discourses. These functions contribute to a clearer and more accurate understanding of the teachings, reduce interpretative ambiguity, and ensure consistency with the doctrinal intentions of the Theravāda tradition.

2. The use of the commentaries can be synthesized into a systematic model for understanding the Buddha's teachings within the Theravāda framework. This model consists of linguistic clarification, contextual elaboration, doctrinal integration, and a Theravāda-oriented interpretative framework that emphasizes practical application and liberation from suffering. This synthesized model represents new knowledge that enhances the systematic and methodologically grounded study of the Tipiṭaka in contemporary academic contexts.

Keywords: Atthakathā (Commentaries); Tipiṭaka; Interpretation of the Buddha's Teachings; Theravāda Buddhism; Pāli Canon Studies

บทนำ

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งบันทึกพระพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้าไว้ในรูปแบบภาษาบาลี อันมีลักษณะเป็นภาษาที่กระชับ ใช้ถ้อยคำเชิงนัย และมีบริบททางวัฒนธรรมเฉพาะของชมพูทวีปในสมัยพุทธกาล (Gethin, 1998) ด้วยลักษณะดังกล่าว พระพุทธพจน์จำนวนมากจึงไม่สามารถเข้าใจได้อย่างสมบูรณ์หากพิจารณาเฉพาะตัวบทโดยปราศจากคำอธิบายประกอบ ทั้งในด้านศัพท์บาลี โครงสร้างไวยากรณ์ และบริบทเชิงเหตุการณ์ (Norman, 1997) อรรถกถา (Aṭṭhakathā) จึงปรากฏบทบาทสำคัญในพระพุทธศาสนาเถรวาทในฐานะคัมภีร์อธิบายพระไตรปิฎก โดยมีหน้าที่ขยายความ ชี้แจง และตีความพระพุทธพจน์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมและพระวินัยตามแนวเถรวาท อรรถกถาไม่เพียงอธิบายศัพท์หรือความหมายเชิงภาษาเท่านั้น หากยังทำหน้าที่เชื่อมโยงคำสอนกับบริบททางประวัติศาสตร์ สังคม และจริยธรรม ซึ่งส่งผลต่อการกำหนดความเข้าใจพระพุทธศาสนาในสังคมเถรวาทอย่างต่อเนื่องยาวนาน (von Hinüber, 1996) อย่างไรก็ตาม ในการศึกษาพระไตรปิฎกเชิงวิชาการร่วมสมัย ยังพบสภาพปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสถานะและบทบาทของอรรถกถา กล่าวคือ งานศึกษาบางส่วนให้ความสำคัญกับพระไตรปิฎกในฐานะ “แหล่งข้อมูลปฐมภูมิ” และลดบทบาทของอรรถกถาลงเป็นเพียงเอกสารอธิบายรอง ขณะที่อีกแนวทางหนึ่งมองว่าอรรถกถาเป็นกรอบตีความสำคัญที่ช่วยรักษาความต่อเนื่องของความเข้าใจตามแนวเถรวาท (Collins, 2000) ความแตกต่างของมุมมองดังกล่าวก่อให้เกิดคำถามเชิงวิชาการว่า อรรถกถามีบทบาทเชิงหน้าที่อย่างไรในการอธิบายพระพุทธพจน์ และมีอิทธิพลต่อการกำหนดความหมายของคำสอนในพระไตรปิฎกมากน้อยเพียงใด

การอธิบายพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกผ่านอรรถกถาปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในคัมภีร์อรรถกถาที่พระพุทธโฆสาจารย์รจนาขึ้น เช่น สมันตปาสาทิกา และ สุมังคลวิลาสินี ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการอธิบายข้อความพระสูตรและพระวินัยให้มีความชัดเจนและเป็นระบบ (Buddhaghosa, 1991) ตัวอย่างเช่น การอธิบายศัพท์เชิงเทคนิคทางธรรม การแจกแจงลำดับเหตุการณ์ และการเชื่อมโยงพระพุทธพจน์กับหลักธรรมในภาพรวม ล้วนสะท้อนบทบาทเชิงหน้าที่ของอรรถกถาในฐานะเครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดคำสอนของพระพุทธเจ้า งานศึกษาของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) (2555) ยังชี้ให้เห็นว่า การทำความเข้าใจพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทไทยจำเป็นต้องอาศัยอรรถกถาเป็นฐานในการอธิบายพระพุทธพจน์ มิฉะนั้นอาจเกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนจากเจตนารมณ์ดั้งเดิมของคำสอน กรณีศึกษาดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าอรรถกถามีได้เป็นเพียงเอกสารประกอบ แต่เป็นกลไกสำคัญในการรักษาความหมายของพระพุทธพจน์ในกระบวนการสืบทอดพระพุทธศาสนา

การศึกษารูปแบบบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธพจน์สามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดเชิงอรรถกถาธิบาย ซึ่งมองว่าการตีความคัมภีร์ไม่ใช่เพียงการถอดความเชิงภาษา แต่เป็นกระบวนการสร้างความหมายผ่านกรอบแนวคิดและบริบททางประวัติศาสตร์ (Gadamer, 2004) ในบริบทพระพุทธศาสนาเถรวาท อรรถกถาทำหน้าที่เป็นกรอบอรรถกถาธิบายที่ช่วยกำหนดขอบเขตและทิศทางของการตีความพระพุทธพจน์ให้สอดคล้องกับหลักธรรมและวินัย นอกจากนี้ แนวคิดที่ว่าด้วยอำนาจของคัมภีร์ ยังช่วยอธิบายบทบาทของอรรถกถาในฐานะผู้กำหนดความหมายเชิงบรรทัดฐานของพระพุทธพจน์ โดยอรรถกถาทำหน้าที่สร้าง

ความชอบธรรมให้กับการตีความที่สอดคล้องกับแนวคิดเถรวาท (Collins, 2000) หลักการดังกล่าวทำให้อรรถกถากลายเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างองค์ความรู้ทางพุทธศาสนา ไม่ใช่เพียงเอกสารอธิบายประกอบเท่านั้น

จากบริบทและสภาพปัญหาดังกล่าว ผู้วิจัยจึงมีแรงจูงใจในการศึกษาบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ เพื่อทำความเข้าใจหน้าที่เชิงวิชาการของอรรถกถาในกระบวนการตีความคำสอนของพระพุทธเจ้า การศึกษานี้มุ่งเชื่อมโยงการวิเคราะห์เชิงคัมภีร์กับวัตถุประสงค์การวิจัยที่ต้องการชี้ให้เห็นว่าอรรถกถามีบทบาทอย่างไรในการขยายความ ตีกรอบ และกำหนดความเข้าใจพระพุทธรูปตามแนวเถรวาท ผลการศึกษาคาดว่าจะก่อให้เกิดคุณค่าทางวิชาการในด้านการพัฒนาความเข้าใจเชิงระบบเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างพระไตรปิฎกและอรรถกถา อีกทั้งยังช่วยเสริมสร้างแนวทางการศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ยึดโยงกับฐานคัมภีร์อย่างถูกต้องและรอบด้าน ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการด้านบาลีและพระพุทธศาสนาเถรวาทในระยะยาว

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกทั้งในมิติด้านภาษา บริบท และการตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อสังเคราะห์แนวทางและรูปแบบการใช้อรรถกถาในการทำความเข้าใจพระพุทธรูป อันนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจเชิงระบบและองค์ความรู้ใหม่ในการศึกษาพระไตรปิฎกเชิงวิชาการ

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ประเภทของงานวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ร่วมกับการวิจัยเชิงภาคสนามเชิงคุณภาพ (Qualitative Field Research) เพื่อให้เกิดความเข้าใจอย่างลุ่มลึกเกี่ยวกับบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกทั้งในเชิงคัมภีร์และเชิงการใช้ประโยชน์ทางวิชาการ

2. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ 1) พระสงฆ์นักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎกอรรถกถา และบาลีศึกษา 2) นักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาเถรวาทและพุทธปรัชญา 3) ผู้ทรงคุณวุฒิที่มีประสบการณ์ในการสอน การวิจัย หรือการแปลคัมภีร์บาลี โดยผู้ให้ข้อมูลสำคัญได้รับการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากความรู้ ความเชี่ยวชาญ และประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการวิจัยโดยตรง

3. เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา

1) การสัมภาษณ์

ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อศึกษาทัศนคติและประสบการณ์ของผู้ให้ข้อมูลสำคัญเกี่ยวกับบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูป เนื้อหาการสัมภาษณ์ครอบคลุมประเด็นด้านการตีความคัมภีร์ การใช้ภาษาและศัพท์บาลี ตลอดจนความสำคัญของอรรถกถาในกระบวนการศึกษาพระไตรปิฎก

2) การจัดประชุมกลุ่มย่อย

ใช้การประชุมกลุ่มย่อย (Focus Group Discussion) กับผู้ทรงคุณวุฒิด้านบาลีและพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น วิเคราะห์ และอภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูป รวมถึงข้อจำกัดและแนวทางการประยุกต์ใช้อรรถกถาในงานวิชาการร่วมสมัย ศึกษากระบวนการเรียนการสอน การแปล และการอธิบายพระไตรปิฎกที่ใช้อรรถกถาเป็นฐานในการตีความ โดยติดตามตัวอย่างการปฏิบัติจริงในบริบททางวิชาการหรือการอบรมด้านบาลีและพระพุทธศาสนา เพื่อวิเคราะห์รูปแบบและผลลัพธ์ของการใช้อรรถกถาในการทำความเข้าใจพระพุทธรูป

4. การรวบรวมข้อมูล

การรวบรวมข้อมูลแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) ข้อมูลเอกสารจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และงานวิชาการที่เกี่ยวข้อง 2) ข้อมูลภาคสนามจากการสัมภาษณ์เชิงลึก การประชุมกลุ่มย่อย และการติดตามผลการปฏิบัติหรือกิจกรรมทางวิชาการ ซึ่งข้อมูลทั้งหมดได้รับการตรวจสอบความครบถ้วนและความสอดคล้องกับวัตถุประสงค์การวิจัยก่อนนำไปวิเคราะห์

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการจัดหมวดหมู่ข้อมูล เปรียบเทียบ และสังเคราะห์ประเด็นสำคัญที่สะท้อนบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูป ทั้งในเชิงภาษา แนวคิด และกรอบการตีความ พร้อมเชื่อมโยงข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามเพื่อให้เกิดความเข้าใจเชิงระบบ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์บทบาทและหน้าที่ของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎก ทั้งในมิติด้านภาษา บริบท และการตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์พระไตรปิฎกควบคู่กับอรรถกถา รวมถึงข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ และการสังเคราะห์เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง สามารถจำแนกผลการวิจัยออกเป็น 2 ประเด็นสำคัญ ดังนี้

1) บทบาทและหน้าที่ของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎก

จากการวิเคราะห์เชิงคัมภีร์และการสังเคราะห์ข้อมูลโดยผู้วิจัย พบว่า อรรถกถามีบทบาทสำคัญในฐานะ เป็นกลไกการทำให้พระพุทธรูปมีความหมายที่ชัดเจนและใช้ได้จริง โดยเฉพาะในมิติด้านภาษา อรรถกถาช่วยคลี่คลายความหมายของศัพท์บาลีที่มีลักษณะย่อ กำกวม หรือมีความหมายเชิงนัยหลายระดับ ซึ่งหากพิจารณาเฉพาะตัวบทพระไตรปิฎก อาจก่อให้เกิดความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนหรือไม่ครบถ้วนได้ อรรถกถาจึงทำหน้าที่เสมือนสะพานเชื่อมระหว่างภาษาบาลีในบริบทดั้งเดิมกับการรับรู้ของผู้ศึกษาภายหลัง

ในมิติด้านบริบท ผู้วิจัยเห็นว่าอรรถกถามีบทบาทในการทำให้พระพุทธรูปมีชีวิต โดยการอธิบายเหตุการณ์ บุคคล และสถานการณ์ที่แวดล้อมการตรัสพระธรรม ซึ่งช่วยให้การทำความเข้าใจพระพุทธรูปไม่ถูกตัดขาดออกจากบริบททางสังคมและจิตวิญญาณ อรรถกถาจึงมิใช่เพียงคำอธิบายประกอบ แต่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยรักษาความสมบูรณ์ของความหมายพระพุทธรูปทั้งในเชิงภาษาและเนื้อหา

ผู้วิจัยยังพบว่า อรรถกถาทำหน้าที่จัดระบบความหมายของพระพุทธรูป โดยเชื่อมโยงข้อความต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกเข้าด้วยกันอย่างเป็นโครงสร้างเดียว ทำให้พระธรรมวินัยปรากฏในลักษณะขององค์ความรู้ที่มีความต่อเนื่องและเป็นระบบ ซึ่งสะท้อนบทบาทของอรรถกถาในฐานะฐานความรู้รองที่สนับสนุนความเข้าใจพระไตรปิฎกในระยะยาว

2) การตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

จากการวิเคราะห์ผลการวิจัย ผู้วิจัยเห็นว่า อรรถกถามีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางและขอบเขตของการตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท อรรถกถาทำหน้าที่เป็นกรอบการตีความที่ช่วยรักษาความสอดคล้องของคำสอน โดยเชื่อมโยงพระพุทธรูปแต่ละบทเข้ากับโครงสร้างหลักธรรมโดยรวม เช่น อริยสัจ ไตรสิกขา และเป้าหมายแห่งการพ้นทุกข์ ผู้วิจัยสังเคราะห์ได้ว่า การตีความหลักธรรมผ่านอรรถกถามุ่งเน้นการอธิบายพระพุทธรูปในลักษณะที่เอื้อต่อการปฏิบัติและการพัฒนาจิตใจ มากกว่าการตีความเชิงทฤษฎีหรือเชิงปรัชญาอย่างลอยตัว อรรถกถาจึงทำหน้าที่ควบคุมทิศทางของการตีความไม่ให้เบี่ยงเบนจากเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท และช่วยรักษาความเป็นเอกภาพของคำสอนในเชิงจริยธรรมและการปฏิบัติ นอกจากนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า อรรถกถามีบทบาทในการสร้าง “มาตรฐานการเข้าใจหลักธรรม” ซึ่งทำให้การตีความพระพุทธรูปเป็นไปในทิศทางเดียวกันในสังคมเถรวาท อรรถกถาจึงไม่เพียงถ่ายทอดคำอธิบายของคัมภีร์เท่านั้น แต่ยังทำหน้าที่เป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดกรอบความคิดทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจากอดีตสู่ปัจจุบัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อสังเคราะห์แนวทางและรูปแบบการใช้อรรถกถาในการทำความเข้าใจพระพุทธรูป อันนำไปสู่การสร้างเข้าใจเชิงระบบและองค์ความรู้ใหม่ในการศึกษาพระไตรปิฎกเชิงวิชาการ

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเอกสาร ข้อมูลภาคสนาม และการสังเคราะห์เชิงวิชาการโดยผู้วิจัย สามารถสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ได้ดังต่อไปนี้

1) การสังเคราะห์แนวทางและรูปแบบการใช้อรรถกถาในการทำความเข้าใจพระพุทธรูป ผู้วิจัยพบว่า การใช้อรรถกถาในการทำความเข้าใจพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกสามารถสังเคราะห์ออกเป็นแนวทางเชิงระบบ ที่ประกอบด้วยกระบวนการสำคัญหลายประการ ซึ่งมีได้เป็นการอ่านอรรถกถาเพียงในฐานะคำอธิบายประกอบ หากแต่เป็นการใช้ อรรถกถาเป็นเครื่องมือในการสร้างความเข้าใจพระพุทธรูปอย่างเป็นลำดับและมีทิศทางที่ชัดเจน

ประการแรก ผู้วิจัยเห็นว่า อรรถกถาทำหน้าที่เป็นแนวทางในการกำหนดกรอบการอ่านพระพุทธรูป โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจศัพท์และโครงสร้างภาษา จากนั้นจึงเชื่อมโยงไปสู่บริบทของการตรัสพระธรรม และขยายความไปสู่ความหมายเชิงหลักธรรม กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การทำความเข้าใจพระพุทธรูปเป็นไปอย่างมีลำดับขั้น ไม่กระโดดข้ามจากตัวบทไปสู่การตีความเชิงอัตวิสัย

ประการที่สอง ผู้วิจัยสังเคราะห์ได้ว่า อรรถกถาทำหน้าที่เป็นกลไกในการเชื่อมโยงพระพุทธรูปกับบริบทเข้ากับโครงสร้างคำสอนโดยรวมของพระพุทธศาสนาเถรวาท การใช้อรรถกถาในลักษณะนี้ช่วยให้การศึกษาพระไตรปิฎกมิได้เป็นเพียงการแยกวิเคราะห์ข้อความแต่ละแห่ง หากแต่เป็นการมองเห็นความสัมพันธ์ของหลักธรรมในเชิงระบบ ซึ่งส่งเสริมความเข้าใจพระพุทธรูปในฐานะองค์ความรู้ที่มีความเป็นเอกภาพ

ประการที่สาม ผู้วิจัยพบว่า การใช้อรรถกถาอย่างเหมาะสมช่วยสร้างสมดุลระหว่างการตีความเชิงวิชาการและการนำหลักธรรมไปใช้ในทางปฏิบัติ อรรถกถามีได้จำกัดบทบาทอยู่ที่การอธิบายเชิงทฤษฎี แต่ยังไม่ทำหน้าที่ชี้แนะแนวทางการประพฤติปฏิบัติที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระพุทธรูป ส่งผลให้การศึกษาพระไตรปิฎกมีมิติทั้งด้านความรู้และด้านการพัฒนาจิตใจ

2) รูปแบบการใช้อรรถกถาเพื่อสร้างความเข้าใจเชิงระบบ

จากการสังเคราะห์ผลการวิจัย ผู้วิจัยสามารถสรุปรูปแบบการใช้อรรถกถาในการทำความเข้าใจพระพุทธรูปออกเป็นลักษณะเชิงระบบ ดังนี้

- (1) การใช้อรรถกถาเป็นเครื่องมืออธิบายภาษาและศัพท์เฉพาะ
- (2) การใช้อรรถกถาเพื่อให้บริบทและเหตุแห่งการตรัสพระพุทธรูป
- (3) การใช้อรรถกถาเพื่อเชื่อมโยงพระพุทธรูปกับโครงสร้างหลักธรรมโดยรวม
- (4) การใช้อรรถกถาเพื่อกำหนดกรอบการตีความที่สอดคล้องกับแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

รูปแบบดังกล่าวช่วยให้การศึกษาพระไตรปิฎกมีทิศทางที่ชัดเจน ลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ และส่งเสริมการสร้างความเข้าใจพระพุทธรูปในลักษณะองค์รวม

3) การสร้างองค์ความรู้ใหม่จากการสังเคราะห์

ผู้วิจัยเห็นว่า การสังเคราะห์แนวทางและรูปแบบการใช้รรถกถาในงานวิจัยนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในเชิงกระบวนการ กล่าวคือ อรรถกถามีได้เป็นเพียงคัมภีร์อธิบายประกอบพระไตรปิฎก แต่เป็นกรอบวิธีวิทยาในการศึกษาพระพุทธรูปเชิงวิชาการ ซึ่งสามารถนำไปใช้เป็นแนวทางในการศึกษาพระไตรปิฎก งานแปลคัมภีร์บาลี และงานวิจัยด้านพุทธศาสนาเถรวาทในอนาคต แสดงให้เห็นว่า อรรถกถามีบทบาทเป็นกลไกสำคัญในการสร้างความเข้าใจพระพุทธรูปเชิงระบบ การใช้รรถกถาอย่างเป็นกระบวนการช่วยให้การศึกษาพระไตรปิฎกเป็นไปอย่างมีทิศทาง สอดคล้องกับแนวพระพุทธรูปเถรวาท และนำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ในงานวิชาการด้านบาลีและพุทธศาสนาเถรวาท

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า อรรถกถามีบทบาทและหน้าที่สำคัญในการอธิบายพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกทั้งในมิติด้านภาษาและบริบท กล่าวคือ อรรถกถาทำหน้าที่คลี่คลายความหมายของศัพท์บาลีที่มีลักษณะย่อหรือมีความหมายเชิงนัยหลายระดับ พร้อมทั้งอธิบายเหตุการณ์ บุคคล และเงื่อนไขแวดล้อมของการตรัสพระธรรม ซึ่งช่วยให้การทำความเข้าใจพระพุทธรูปมีความชัดเจนและลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ ทั้งนี้เพราะพระพุทธรูปในพระไตรปิฎกจำนวนมากมีลักษณะเป็นข้อความสั้น กระชับ และมีได้อธิบายบริบทโดยละเอียด อรรถกถาจึงเข้ามาทำหน้าที่เสริมสร้างความสมบูรณ์ของความหมายและเชื่อมโยงคำสอนเข้ากับบริบทเชิงประวัติศาสตร์และสังคมของสมัยพุทธกาล ผลการวิจัยดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิดและงานวิจัยต่างประเทศที่ชี้ว่า อรรถกถาในพระพุทธรูปเถรวาทมิได้เป็นเพียงคำอธิบายรอง แต่เป็นกรอบอธิบายที่ช่วยกำหนดทิศทางความเข้าใจพระพุทธรูปให้เป็นไปอย่างมีระบบ Hallisey (1995) เสนอว่าอรรถกถาทำหน้าที่เป็นชุมชนแห่งการตีความ (interpretive community) ที่ช่วยคลี่คลายความหมายของคัมภีร์หลัก ขณะที่ Analayo (2011) ชี้ให้เห็นว่า การศึกษาพระสูตรโดยพิจารณาอรรถกถาควบคู่ช่วยให้เข้าใจเจตนารมณ์และบริบทของพระพุทธรูปได้ชัดเจนยิ่งขึ้น ในทำนองเดียวกันก็สอดคล้องกับงานวิจัยพระมหาบุญมี โชติปาโล (2560) ที่พบว่า อรรถกถามีบทบาทสำคัญในการอธิบายศัพท์บาลีและขยายความพระสูตรให้เข้าใจได้ทั้งในเชิงภาษาและเนื้อหา ขณะที่พระมหาวิเชียร วชิรปัญญา (2562) ชี้ว่า การศึกษาพระไตรปิฎกโดยไม่ใช้อรรถกถาเป็นฐานอาจนำไปสู่การตีความที่ไม่สอดคล้องกับแนวพระพุทธรูปเถรวาท ผลการวิจัยครั้งนี้จึงช่วยยืนยันข้อค้นพบของงานวิจัยทั้งในและต่างประเทศว่า อรรถกถามีบทบาทเชิงโครงสร้างในการอธิบายพระพุทธรูปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ผลจากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การใช้รรถกถาในการศึกษาพระพุทธรูปสามารถสังเคราะห์เป็นแนวทางและรูปแบบเชิงระบบที่ช่วยให้การตีความหลักธรรมเป็นไปในทิศทางเดียวกันตามแนวพระพุทธรูปเถรวาท กล่าวคือ อรรถกถาทำหน้าที่เชื่อมโยงพระพุทธรูปรายบทเข้ากับโครงสร้างหลักธรรมโดยรวม และช่วยกำหนดกรอบการตีความที่เน้นความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายสูงสุดของคำสอน คือ การพ้นทุกข์และการพัฒนาจิตใจ ทั้งนี้เพราะพระพุทธรูปเถรวาทให้ความสำคัญกับความเป็นเอกภาพของหลักธรรม และอรรถกถาเป็นกลไกสำคัญที่ช่วยรักษาเอกภาพดังกล่าวในกระบวนการถ่ายทอดและการศึกษา

เชิงวิชาการ ผลการวิจัยในประเด็นนี้สอดคล้องกับงานวิจัยต่างประเทศของ Crosby (2014) ซึ่งชี้ว่า วรรณกรรมบาลีชั้นรอง เช่น อรรถกถา มีบทบาทในการจัดระบบความเข้าใจพระธรรมวินัยให้เชื่อมโยงกับการปฏิบัติจริง ขณะเดียวกัน Cousins (1996) เสนอว่า การตีความหลักธรรมในแนวเถรวาทต้องอาศัยกรอบคำอธิบายที่รักษาความต่อเนื่องของคำสอน มิฉะนั้นอาจเกิดการตีความที่แยกขาดจากเป้าหมายทางจิตวิญญาณของพระพุทธศาสนา และให้ผลสอดคล้องในทิศทางเดียวกันกับงานวิจัยของพระครูปริยัติธรรมวงศ์ (2561) ที่พบว่า อรรถกถาทำหน้าที่เป็นเครื่องมือสำคัญในการจัดระบบความเข้าใจพระธรรมวินัย และช่วยกำหนดแนวทางการตีความหลักธรรมให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันในสังคมเถรวาท นอกจากนี้ พระมหานพดล ปิยธมโม (2563) ยังชี้ให้เห็นว่า การใช้อรรถกถาเป็นฐานในการศึกษาพระไตรปิฎกช่วยส่งเสริมการสังเคราะห์หลักธรรมเชิงระบบและลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิจัยที่พบว่า อรรถกถามีบทบาทสำคัญในการสร้างความเข้าใจพระพุทธพจน์อย่างเป็นองค์รวม

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง การวิเคราะห์บทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎก ผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่ในรูปแบบ “โมเดลการใช้อรรถกถาเพื่อการทำความเข้าใจพระพุทธพจน์เชิงระบบตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท” ซึ่งมีสาระสำคัญดังต่อไปนี้

1. แนวคิดของโมเดล

โมเดลนี้ตั้งอยู่บนสมมติฐานว่า อรรถกถาไม่ใช่เพียงคำอธิบายประกอบ แต่เป็น กรอบวิธีวิทยา (Methodological Framework) ที่ทำหน้าที่เชื่อมโยงพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกเข้ากับความเข้าใจเชิงภาษา บริบท และการตีความหลักธรรมอย่างเป็นระบบตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท

2. โครงสร้างของโมเดล

โมเดลดังกล่าวประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลักที่ทำงานเชื่อมโยงกันเป็นลำดับขั้น ดังนี้

(1) ระดับภาษาและศัพท์บาลี อรรถกถาทำหน้าที่อธิบายศัพท์บาลี โครงสร้างภาษา และนัย ความหมายของถ้อยคำในพระพุทธพจน์ ซึ่งช่วยให้ผู้ศึกษาเข้าใจข้อความในระดับพื้นฐานอย่างถูกต้อง ลดความคลาดเคลื่อนในการตีความ และเป็นฐานสำคัญของการศึกษาขั้นต่อไป

(2) ระดับบริบทและเหตุแห่งการตรัส อรรถกถาทำหน้าที่ให้บริบทของการตรัสพระธรรม ทั้งด้านเหตุการณ์ บุคคล และสถานการณ์แวดล้อม ช่วยให้พระพุทธพจน์ไม่ถูกตัดขาดจากสภาพสังคมและจิตวิญญาณในสมัยพุทธกาล และทำให้การตีความมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

(3) ระดับการเชื่อมโยงหลักธรรมเชิงระบบ อรรถกถาทำหน้าที่เชื่อมโยงพระพุทธพจน์รายบท เข้ากับโครงสร้างหลักธรรมโดยรวมของพระพุทธศาสนาเถรวาท เช่น อริยสัจ ไตรสิกขา และมรรคมืองค์แปด ซึ่งช่วยรักษาความเป็นเอกภาพของคำสอนและทำให้การศึกษาเป็นไปในเชิงระบบ

(4) ระดับกรอบการตีความตามแนวเถรวาท อรรถกถาทำหน้าที่กำหนดกรอบการตีความที่สอดคล้องกับเจตนารมณ์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นการตีความที่นำไปสู่การปฏิบัติและการพันทุกซ์มากกว่าการตีความเชิงอรรถวิสัยหรือเชิงทฤษฎีที่แยกขาดจากการปฏิบัติ

3. กระบวนการทำงานของโมเดล

โมเดลนี้เป็น กระบวนการแบบลำดับขั้นและเชื่อมโยงกัน กล่าวคือ

การทำความเข้าใจพระพุทธพจน์เริ่มจากการอธิบายภาษา ขยายบริบท เชื่อมโยงหลักธรรม กำหนดกรอบการตีความเชิงเถรวาท

กระบวนการดังกล่าวช่วยให้การศึกษาพระไตรปิฎกมีทิศทางที่ชัดเจน เป็นระบบ และสอดคล้องกับหลักการของพระพุทธศาสนาเถรวาท

4. คุณค่าของโมเดลเชิงองค์ความรู้

โมเดลนี้ก่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ใน 3 มิติสำคัญ คือ

ยกระดับบทบาทของอรรถกถาจากคัมภีร์อธิบายประกอบไปสู่กรอบวิธีวิทยาในการศึกษาพระพุทธพจน์ เสนอแนวทางเชิงระบบในการศึกษาพระไตรปิฎกที่สามารถนำไปใช้ซ้ำได้ในงานวิจัย งานแปล และการเรียนการสอน สนับสนุนการรักษาความสอดคล้องของการตีความหลักธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาทในบริบทร่วมสมัย

5. สรุปสาระของโมเดล

โดยสรุป โมเดลการใช้อรรถกถาเพื่อการศึกษาทำความเข้าใจพระพุทธพจน์เชิงระบบตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นองค์ความรู้ใหม่ที่แสดงให้เห็นว่า อรรถกถามีบทบาทเป็นทั้งเครื่องมือทางภาษากรอบการอธิบายบริบท และกลไกการตีความหลักธรรมอย่างเป็นระบบ ซึ่งมีคุณค่าอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการศึกษาพระพุทธศาสนาเถรวาทในเชิงวิชาการ

ภาพที่ 1 องค์ความรู้ใหม่

จากองค์ความรู้ใหม่ ผู้เขียนขอสรุปง่าย ๆ ว่า กรอบวิธีวิทยาอรรถกถาเป็นแนวทางเชิงระบบที่ใช้ในการอธิบายและทำความเข้าใจพระพุทธรพจน์ตามแนวพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์คำสอน

ให้มีความถูกต้อง ครบถ้วน และเชื่อมโยงกันอย่างเป็นองค์รวม ทั้งในมิติทางภาษา บริบท และหลักธรรม เป็น การอธิบายความหมายของข้อความและเป็นกระบวนการตีความที่ช่วยขยายความเข้าใจให้ลึกซึ้งและสอดคล้อง กับหลักธรรมดั้งเดิม โดยองค์ประกอบสำคัญของกรอบวิธีวิทยานี้ประกอบด้วย การอธิบายศัพท์และโครงสร้าง ภาษาบาลี เพื่อให้เกิดความเข้าใจในระดับถ้อยคำอย่างถูกต้อง การให้บริบทและเหตุปัจจัยในการตรัส ซึ่งช่วย เชื่อมโยงคำสอนกับสถานการณ์ บุคคล และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้อง การเชื่อมโยงหลักธรรมเชิงระบบ เพื่อ รวบรวมคำสอนที่กระจัดกระจายให้เป็นโครงสร้างเดียวกัน และการตีความตามกรอบพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งมุ่งให้การอธิบายสอดคล้องกับแนวปฏิบัติและการพัฒนาจิตใจ

การบูรณาการองค์ประกอบทั้งสี่ดังกล่าวนำไปสู่ความเข้าใจพระพุทธพจน์เชิงระบบ กล่าวคือ เป็น ความเข้าใจที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันในเชิงเหตุและผล สามารถอธิบายได้ทั้งในระดับทฤษฎีและการปฏิบัติ อีกทั้งยังช่วยลดความคลาดเคลื่อนในการตีความและส่งเสริมให้การศึกษาพระพุทธศาสนาเป็นไปอย่างมี ระเบียบแบบแผน

ในเชิงประโยชน์ กรอบวิธีวิทยาอรรถกถาช่วยทำหน้าที่เป็นเครื่องมือทางวิชาการสำหรับการศึกษา พระไตรปิฎกอย่างเป็นระบบ สนับสนุนการเรียนรู้เชิงกระบวนการ และรักษาเอกภาพของคำสอนใน พระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้งในด้านเนื้อหาและการปฏิบัติ ฉะนั้น กรอบวิธีวิทยานี้เป็นกลไกสำคัญในการ เชื่อมโยงองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนาให้มีความเป็นระบบ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้อย่างถูกต้องและเกิด ประโยชน์ทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติธรรม

เอกสารอ้างอิง

พระครูปริยัติธรรมวงศ์. (2561). บทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาเถรวาท.

วารสารพุทธศาสนศึกษา, 25(2), 45–62.

พระมหาบุญมี โชติปาโล. (2560). การศึกษาบทบาทของอรรถกถาในการอธิบายพระสูตรในพระไตรปิฎก.

วารสารมหาจุฬาริชาการ, 4(1), 1–18.

พระมหาวิเชียร วชิรปัญญาญ. (2562). แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกโดยใช้อรรถกถาเป็นฐาน. *วารสาร*

บัณฑิตศึกษาพุทธศาสตร์, 7(2), 89–104.

พระมหานพดล ปิยธมโม. (2563). การสังเคราะห์หลักธรรมจากพระไตรปิฎกโดยใช้อรรถกถา. *วารสารพุทธ*

ศาสตร์ศึกษา, 11(1), 55–72.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย.

สุเชาว์ พลอยชุม. (2564). อรรถกถากับการอธิบายบริบทพระพุทพจน์ในพระไตรปิฎก. *วารสารสังคมศาสตร์*

และมนุษยศาสตร์พุทธ, 6(3), 23–40.

Buddhaghosa. (1991). *The path of purification (Visuddhimagga) (B. ñāṇamoli, Trans.)*. Kandy,

Sri Lanka: Buddhist Publication Society.

วารสาร

บาลีไตรทวารสารปริทัศน์

Pāli-Theravāda Review Journal (PTRJ) ISSN : 3088-3148 (Online)

- Collins, S. (2000). *Selfless persons: Imagery and thought in Theravāda Buddhism*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and method* (2nd rev. ed.). London, UK: Continuum.
- Gethin, R. (1998). *The foundations of Buddhism*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- Norman, K. R. (1997). *A philological approach to Buddhism*. Oxford, UK: Pali Text Society.
- von Hinüber, O. (1996). *A handbook of Pāli literature*. Berlin, Germany: Walter de Gruyter.